

‘ગુલ્લ’ અને ‘મિ. સંપત’ સહિત
દસેક નવલકથાઓના લેખક શ્રી
આર. કે. નારાયણે પોતાની સ્મરણકથા લખી
છે. રીતસરના જીવનચરિત્રમાં તારીખિયાનાં
પાનાં મેળવવાં પડે, સાલવારી ગોઠવવી પડે
અને બનાવોના બાહ્ય કમનો મેળ બેસાડવો
પડે. સ્મરણકથાને આ
બંધનો નડતાં નથી.
શ્રી આર. કે. નારાયણે
તેમની નવલકથાઓની
જેમ જ સ્મરણકથાને
બહુ લાંબી પાથરી નથી.
તેની સરળતા અને
નિખાલસતા તો ઊડીને

આંખે વળગે જ છે, પણ સૌથી મોટી વાત તો
પોતાના નાનકડા અરીસામાં પોતાનો નાનકડો
ચહેરો સ્વચ્છ રીતે બતાવવાની તેમની
સાચદિલી અને ખેલદિલીને ગણવી પડે.

શ્રી નારાયણની સ્મરણકથાનું નામ તેમણે
‘માય ડેઝ’ (મારા દિવસો) એવું આપ્યું છે.
એક કિશોર છાનીછપની સિગારેટ પીએ,
બહેન તે જોઈ જાય, માને કહી દે અને
માતા ઠપકો આપે, પણ પિતાને એ વાત
કદી કહે નહીં. પિતાના કોધની સામે માતા
ઢાલ બનીને ઊભી રહે એ પ્રસંગથી માંડીને
પ્રથમ પત્નીનું અકાળ અવસાન, તેની
સૂક્ષ્મ મરણોત્તર હાજરીની પ્રતીતિ સુધીના
અનુભવોને તેમણે હૃદયસ્પર્શી રીતે આલેખ્યા
છે. કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિના ચહેરામહેરા
વિના જ યુવાનના હૈયાના કૂવામાં ‘પ્રેમમાં
પડું, પ્રેમમાં પડું’નો જે પોતાનો સિંહ-ચહેરો
દેખાય છે, તેનું ચિત્ર પણ તેમણે આબાદ

મજા
અંદર પડેલી છે!

ઊપસાવ્યું છે. મકાન ખાલી કરાવવા મરણિયા બનેલા મકાનમાલિકનું એક લખાણ છાપવાની તૈયારી પોતાને કેવા સંજોગોમાં બતાવવી પડી તે વાત પણ તેમણે કશું છુપાવ્યા વિના રજૂ કરી છે. મકાનમાલિકનું લખાણ છાપવા જેવું નહોતું પણ એટલા માટે છાપ્યું કે, તેના બદલામાં મકાનમાલિકે એક વર્ષ સુધી મકાન ખાલી નહીં કરાવવાનું વચન આપ્યું. એક નાનકડા સામયિકના તંત્રી તરીકેનું કર્તવ્ય તેમણે બરાબર બજાવ્યું નહીં અને એક અંગત લાચારીને ઉકેલવાનું સાધન બનાવ્યું તેનો પસ્તાવો પ્રગટ કરતાં તે બચકાયા નથી.

શ્રી આર. કે. નારાયણની સ્મરણકથા વાંચીને સૌથી પહેલો પ્રતિભાવ એવો જ પડે છે કે બરાબર છે, આમ જ બન્યું હોવું જોઈએ. માણસનું જીવન આવું જ છે. ટૂંકા સમય માટે શિક્ષક, અમુક સમય માટે પત્રકાર, અમુક સમય માટે સામયિકના સંપાદક, એક વખત પોતે ભાડૂતમાંથી મકાનમાલિક બનવા નીકળ્યા ત્યારે તેનો અનુભવ અને ફિલ્મનગરીમાં ગયા ત્યારે તેમણે શું જોયું એ બધા અનુભવો તેમણે અહીં આલેખ્યા છે. પ્રસિદ્ધ કટાક્ષ ચિત્રકાર આર. કે. લક્ષ્મણ તેમના નાના ભાઈ છે, પણ થોડાક જ શબ્દોમાં તેમણે લક્ષ્મણની જે આછીપાતળી પિછાન આપી છે તે જોઈને થાય કે કિશોરકાળમાં કેટલીક વાર નાનો ભાઈ સાચોસાચ કેવો ‘લક્ષ્મણ’ બની રહે છે તેના અનુભવની સચ્ચાઈમાં સૂર પુરાવવા કોઈ પણ મોટો ભાઈ તૈયાર થશે!

માણસ પોતાનાં સ્મરણોની કથા લખવા બેસે ત્યારે કોઈક માણસ સ્મરણોની આ કથાને ભૂગર્ભ સમાધિરૂપે ચણી નાખે છે. કોઈક વળી તેને પોતાના નિર્દોષ નામ રૂપે રજૂ કરે છે. કોઈક વળી બીજાઓની સામેના એક બુલંદ તહોમતના રૂપે રજૂ કરે છે. કોઈ વળી એક ‘સફળ અખતરા’ રૂપે તેને રજૂ કરે છે. શ્રી આર. કે. નારાયણે પોતાની સ્મરણકથા એવી રીતે આલેખી છે કે જેમાં ભુલાઈ ગયેલી અને ઝાંખી ઝાંખી યાદ એવી સ્મૃતિઓના દીવડા એક પછી એક એવી રીતે પ્રગટે છે કે જિંદગીની આગળની કેડીને અજવાળું મળે છે! શ્રી આર. કે. નારાયણ પોતાની સ્મરણયાત્રાથી આ કે તે વ્યક્તિ નાખુશ ના થાય તેનું બરાબર ધ્યાન રાખવા રોકાયા નથી. કોઈ માણસ બધા માણસોને ખુશ કરી શકતો નથી. વિના કારણે અગર નજીવા કારણે કેટલાક નાખુશ પણ થાય. કેટલાકને કશી લેવાદેવા વગર ઈર્ષા થાય! કોઈકની નાખુશી, કોઈની ઈર્ષા, કોઈકનો રોષ, આ બધાં જોખમો છે અ ને તેનાથી ડરી ડરીને પગલાં ભરનારો માણસ ક્યાંક પહોંચી ના શકે અને ઘણુંખરું તો તેણે છુપાઈ જવા માટે ક્યાંક ગુફા જ શોધવી પડે.

આર. કે. નારાયણની સ્મરણકથા કહે છે કે મજા માણસની અંદર પડેલી છે અને માણસે જાતે તેને પ્રગટ કરવાની છે. મજા બહારથી આયાત થઈ શકે તેવી ચીજ નથી. તમારી અંદર જ તમારે તેને શોધવી પડશે અને એક વાર તમને તેના ઘરનું સરનામું મળશે પછી તમારે તેને શોધવા બહુ દૂર કે બહાર ભટકવું નહીં પડે. જ્યાં જ્યાં જશો ત્યાં ત્યાં તે તમારી સાથે અને તમારી અંદર જ હશે.

અંગત તબીબ

ઇંગ્લેન્ડના કવિ જોન મિલ્ટને કહ્યું છે: 'માણસનું મન સ્વર્ગને નરકમાં ફેરવી શકે છે અને નરકને સ્વર્ગમાં ફેરવી શકે છે.' મિલ્ટનનાં આખરી વર્ષોમાં અંધાપાએ તેમને ઘેરી લીધા હતા, પણ તેમણે આ અંધકારને તાબે થવાનું સ્વીકાર્યું નહીં. તેમને ખબર પડી કે માણસની સ્થૂળ આંખોમાં દુનિયા પર આખરી પડદો પાડવાની કોઈ શક્તિ નથી.

ઇટાલીમાં ઈ. સ. 1564માં ગેલીલિયો ગેલીલીનો જન્મ થયો. ચંદ્રના પ્રથમ નકશા

ગેલીલિયોએ બનાવ્યા હતા. એ જમાનામાં ધર્મગુરુઓની વડીલશાહી ચાલતી હતી અને વિજ્ઞાન હજુ સગીર બાળક હતું. ગેલીલિયોએ દૂરબીન બનાવ્યું અને આકાશમાં ખોવાઈ ગયો. પૃથ્વી બ્રહ્માંડમાં કેન્દ્રસ્થાને અને સ્થિર નથી, પણ પૃથ્વી સૂર્યની પ્રદક્ષિણા કરે છે અને પોતાની ધરી પર પણ ફરે છે, તે સત્ય તેણે ભારપૂર્વક આગળ કર્યું. સિત્તેર વર્ષના ગેલીલિયોને નજરકેદ રાખવામાં આવ્યો હતો. આંખે દેખાતું નહોતું, પણ તેણે મનની આંખો બંધ કરવાની ના પાડી. જીવવાનું મુશ્કેલ બની ગયું હતું, પણ આકાશના તારાઓની સોબત તેને ગમતી હતી. બંદીવાનની સ્થિતિમાં તેણે પોતાના ગ્રંથને આગળ ધપાવવાનું કામ ચાલુ રાખ્યું. ગેલીલિયો ભાંગેલો તૂટેલો મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે ધર્મગુરુઓએ રાહતનો દમ ખેંચ્યો. પૃથ્વી

પરથી મોટું પાપ જાણે કે મરી ગયું! ગેલીલિયો જિંદગીના અંતકાળે જોઈ શક્યો હતો કે ધર્મગુરુઓની સત્તા અને કાવતરા સામે પોતે સત્યને ખાતર ટકી શક્યો તેનું કારણ તેનું મજબૂત મન હતું.

આફ્રિકાનાં જંગલોમાં રોગપીડિતોની સેવાનો યજ્ઞ કરનારા ડૉ. આલ્બર્ટ સ્વાઈલ્ડરે એક વાર કહ્યું હતું: ‘દરેક રોગીનો દાક્તર તેના મનમાં પડેલો છે, દરેક માણસના મનમાં તેનો પોતાનો અંગત તબીબ છે.’ ‘સેટરડે રિવ્યુ’ના સંપાદક નોર્મન કલિન્સનાં અંગો થીજી ગયાં ત્યારે તેમને પણ આ જ સત્યનો સાક્ષાત્કાર થયો. દાક્તરે કહ્યું કે, આ ભયંકર પ્રકારનો સંધિવા છે અને આવા પાંચસો કેસમાં એક કેસ સાજો થવાની શક્યતા અમે માનીએ છીએ, પણ મેં તો પાંચસોમાંથી આવો એક પણ કેસ સાજો થયેલો જોયો નથી. નોર્મન કલિન્સ કહે છે કે મારી ડોક સહેજ પણ ફરતી નહોતી, એક વાર તો જડબાને પણ તાળું લાગી ગયું હતું. હાથપગ બધું જ સજ્જડબમ! જાણે મારું શરીર જ જેલની કોટડી બની ગયું અને અંદર ‘હું’ બરાબર બાંધેલો કેદી! આ અસાધ્ય ગણાતા રોગમાંથી આત્મબળથી બહાર આવેલા આ માણસે લખ્યું છે કે આપણું શરીર રસાયણોનું મોટું કારખાનું છે – રસાયણોની ખામી, માત્રાફેર, વિષમતા વગેરેને લીધે તો વ્યાધિઓ જન્મે છે, પણ મેં જાણ્યું-અનુભવ્યું કે માણસનું શરીર જો રસાયણોની ફેક્ટરી છે તો માણસનું મન તેનો રસાયણશાસ્ત્રી અને સંચાલક છે. મનના હુકમો છૂટે છે અને શરીરમાં ધૂળ જેવી દવાને સહારે ચમત્કારિક પરિવર્તનો જન્મે છે. ગમે તેવી બળવાન દવા મન નિર્બળ હોય તો નકામી પુરવાર થાય છે.

અમેરિકાના એક સર્જક ડૉક્ટર વિલિયમ એ નોલેને (એમ.ડી.) ફિલિપાઈન્સ જઈને જાતે કેટલાક હકીમોની તપાસ કરી છે. આ લોકો ઈશ્વરના નામે ડૉક્ટરી અને સર્જરી કરે છે. ડૉ. નોલેને કહે છે કે મારા જેવો ‘ડૉક્ટર ઓફ મેડિસિન’ આવા કોઈ ચમત્કારોમાં માની જ ના શકે તે દેખીતું છે અને હું જ્યારે આ બધું જાતે જોવા ગયો ત્યારે એવી માન્યતા સાથે જ ગયેલો કે બધું તૂટ જ હશે! ડૉ. વિલિયમ એ નોલેને કહ્યું છે કે કેટલાક શ્રદ્ધાચિકિત્સકો રીતસર વાઢકાપનાં સાધનો વિના અને ખરેખર લોહીનું ટીપું પાડ્યા વિના અને ચામડી ચીર્યા વગર ‘અહિંસક સર્જરી’ કરે છે. સર્જનો ખરેખર ધન માટેની ધૂનમાં કેટલીક વાર તૂટ ચલાવે છે તેમ આ શ્રદ્ધાચિકિત્સકોમાં પણ ઘણા આવા ‘લેભાગુઓ’ ચોક્કસ હોય છે, પણ આવી શ્રદ્ધાસારવાર પદ્ધતિમાં અને આવી માનસિક શસ્ત્રક્રિયામાં કંઈક તથ્ય છે.